

POLNOHOSPODÁRSKY PODNIK V PODMIENKACH TRANSFORMÁCIE SLOVENSKEHO POLNOHOSPODÁRSTVA

Peter Bielik

Doc.Ing.Peter Bielik, CSc., Katedra ekonomiky PEF VŠP, ul. A. Hlinku 2,
949 76 Nitra, SR

Anotácie:

Slovenské poľnohospodárstvo je v súčasnosti na ceste prispôsobovania sa novým trhovým podmienkam. Rozvíja konkurenčné prostredie, otvára sa svetu a prostredníctvom novo sa formujúcej podnikovej štruktúry smeruje k rastu ekonomickej efektívnosti výroby. Tá je okrem úrovne cien, stupňa využitia majetku a optimálnej zadĺženosti ovplyvnená predovšetkým nákladmi, vynakladanými na výrobnú činnosť podniku. Jedným zo základných východísk riešenia budúcnosti podnikov je komplexné riešenie ich dôchodkovosti cestou cenovej úhrady, ale aj nástrojmi mimocenových úhrad.

Summary:

The slovak agriculture is at present on the way of adaptation new market conditions. It develops the competitive environment, it open itself to the world and through the new formed business structure it aims to the growth of economic effectiveness. That is except the price level, degree of possession utilization and optimal insolvency affected above all by productivity costs. One from the possibilities of future solution is a complex solution of their incomes by price reimbursement, but also by instrument of no price reimbursements.

Kľúčové slová:

poľnohospodársky podnik, transformácia, hrubý domáci produkt, dotácie, mzdová parita, hospodársky výsledok, ekonomická stabilita, dôchodková primeranosť.

Key words:

agricultural enterprise, transformation, gross domestic product, income parity, economic result, economic stability, income adequacy.

Podľa výmery poľnohospodárskej pôdy, príspevku poľnohospodárstva k tvorbe hrubého domáceho produktu /GDP/ a podľa percentuálneho podielu ekonomicky činných osôb zamestnaných v poľnohospodárstve, je poľnohospodársky sektor na Slovensku oveľa významnejší ako v krajinách EÚ. V poľnohospodárstve pracovalo pred rokom 1990 približne 12 - 14 % ekonomicky činného obyvateľstva a samotné poľnohospodárstvo sa vzhľadom na vysoký podiel na tvorbe GDP hodnotilo ako stabilizačný faktor ekonomiky. Za posledných 5 rokov však aj poľnohospodárstvo a v rámci neho aj podnikateľské subjekty, podobne ako celá ekonomika prešlo zásadnými transformačnými zmenami.

V súčasnosti poklesol podiel poľnohospodárstva na celkovej zamestnanosti na 6,2 %, čo predstavuje zhruba 155 tis. aktívnych pracovníkov v poľnohospodárstve. Podiel poľnohospodárstva na tvorbe GDP je v porovnaní s väčšinou vyspelých krajín EÚ /priemer 3,5 %/ relatívne vysoký, až 6,2 %, i napriek tomu, že v roku 1989 dosahoval úroveň až 9,4 %. Nepriaznivý vývoj postihol mzdový paritu poľnohospodárstva voči národnému hospodárstvu, keď v tejto oblasti došlo k poklesu zo 111,9 % v roku 1989 na 80,5 % v súčasnosti. I napriek tomu, že v súčasnom období v poľnohospodárstve na Slovensku zaznamenávame pozitívne signály oživenia /napr. pokles stratových podnikov/, ekonomika ako aj poľnohospodársky output je ešte stále pod úrovňou spred reformného obdobia. Príčiny súčasných problémov sa najčastejšie spájajú:

- so znížením dopytu po poľnohospodárskych produktoch, ako dôsledku odstránenia spotrebiteľských subvencií,
- s roztvorením cenových nožníc medzi úrovňou cien vstupov a výstupov z výroby, keď napr. cenový index 1994/89 u poľnohospodárskych výrobkov je len 141,7 %, zatiaľ čo u pohonných látok je to až 428 %, u energie 291 %, priemyselných hnojív 176 % a pod. Vývoj cenovej parity rastlinných výrobkov k priemyselným hnojivám je 80,8 % a živočíšnych výrobkov k priemyselným krmivám 78 %.
- s poklesom dotácií a procesom zmien funkčnosti a mechanizmov ich poskytovania, s cieľom orientácie na politiku EÚ. Za obdobie rokov 1989 až 1995 došlo k poklesu dotácií zo 17,1 mld na 7,16 mld Sk.
- s externými vplyvmi, akými bola snaha rýchleho prispôbovania sa ku krajinám s rozvinutou trhovou ekonomikou pri neujasnenosti agrárnej politiky až do roku 1992.

Uvedené problémy boli doprevádzané hlbokou odbytovou a finančnou krízou v podnikoch poľnohospodárskej prvovýroby, ktorá dosiahla svoj vrchol v roku 1992 a po prijatí koncepcie agrárnej politiky na Slovensku sa situácia v agrozozorze postupne zlepšuje.

Jedným z najhlavnejších cieľov transformačného procesu v poľnohospodárstve pri jeho prechode na trhovú mechanizmus bola dekollektivizácia poľnohospodárstva so zámerom obnovenia súkromno - vlastníckych práv. Pôda a ostatné aktíva sa stali predmetom

transformácie vlastníckych vzťahov a zdrojom pre vznik nových podnikových foriem s rozdielnou vnútornou štruktúrou. Vo všeobecnosti môžeme však konštatovať, že štruktúra podnikov sa do určitej miery zachovala. Prehľad o štruktúre podnikov v poľnohospodárstve Slovenska udáva tabuľka 1.

Tabuľka 1

Prehľad o štruktúre podnikov v poľnohospodárstve Slovenska

Podnikateľské subjekty	1989 ^x	1994
Štátne majetky	71	153
Poľnohospodárske družstvá	636	1026
Spoločné poľnohospodárske podniky	56	8
Obchodné spoločnosti	-	181
Samostatne hospodáriaci roľníci	4995	19972

^x Prameň: Štatistická ročenka 1991, SŠÚ Bratislava

Za typickú charakteristickú črtu podnikovej štruktúry do roku 1989 môžeme označiť duálnosť - na jednej strane veľké štátne a družstevné podniky a na strane druhej len malý počet súkromne hospodáriacich roľníkov. I keď proces transformácie tieto rozdiely legislatívne čiastočne zmenšil, v budúcnosti môžeme očakávať, že u podnikových subjektov bude pôsobiť aktívne proces samoregulácie. Jeho podstatou bude, že pod vplyvom dosiahnutia efektívnosti výroby veľké podniky budú hľadať svoju optimálnu veľkosť a štruktúru, zatiaľ čo malí výrobcovia sa budú snažiť eliminovať vysoké výrobné náklady úsporami z rozsahu, t.j. rastom svojho podielu na trhu. I napriek týmto tendenciám je predpoklad, že rozhodujúci podiel budú mať veľkovýrobcovia, zatiaľ čo orientácia malých producentov bude na samozásobovanie o lokálne trhy.

Zmenu veľkosti poľnohospodárskych podnikov a ich podiel na pôdnej výmere poľnohospodárskej pôdy udáva tabuľka 2.

Tabuľka 2

Zmena veľkosti poľnohospodárskych podnikov a ich podiel na výmere poľnohospodárskej pôdy

Podnikateľský subjekt	Podiel na poľnohos.pôde / %		Priemerná výmera podniku v ha	
	1989 ^x	1994	1989 ^x	1994
Štátne majetky	14,8	18,8	5099	2943
Poľnohospodárske družstvá	68,5	74,0	2642	1650
Obchodné spoločnosti	-	2,4	-	912

Súkromne hospodáriaci roľníci	1,8	2,4	0,3	20
-------------------------------	-----	-----	-----	----

x Prameň : Štatistická ročenka 1991, SŠÚ Bratislava

Za posledných 5 rokov došlo v poľnohospodárskych podnikoch k výraznému poklesu zamestnanosti až o 265 tis.osôb. Zamestnanosť na 100 ha poľnohospodárskej pôdy sa znížila z 13, 3 pracovníkov na 6,4 v roku 1994. Najväčší úbytok pracovníkov bol zaznamenaný v živočíšnej výrobe.

Na vývoj základných ekonomických ukazovateľov v poľnohospodárstve poukazuje tabuľka 3.

Vývoj základných ekonomických ukazovateľov v poľnohospodárstve

Tabuľka 3

Ukazovateľ	1989	1994
Výnosy v mld Sk	71,5	57,4
Náklady v mld Sk	67,6	60,8
Hospodársky výsledok	3,9	-3,4

Prameň : Správa o stave poľnohospodárstva. MP SR, Bratislava 1995.

Pokiaľ v roku 1989 bolo v poľnohospodárstve takmer 90 % podnikov ziskových aj zásluhou pridruženej výroby, tak v roku 1992 podiel stratových podnikov z celkového počtu dosiahol takmer 90 %. V roku 1993 to bolo zhruba 70 % a v roku 1994 sa ich podiel zmenil na približne 60 %. Zmeny k lepšiemu sa dosiahli aj v tvorbe hospodárskeho výsledku, keď zisk v roku 1994 dosiahol 40 % podnikov v objeme 0,6 mld Sk. Priemerná strata medziročne klesla z - 3 200 Sk na - 1 400 Sk. Pritom podiel dotácií na výnosoch predstavoval len 9,6 %.

Jednou z priorít agrárnej politiky SR je zabezpečenie ekonomickej stability a dôchodkovej primeranosti poľnohospodárstva. Opätovný návrat poľnohospodárskych podnikov k ziskovosti závisí najmä od rastu ich konkurencieschopnosti a od ich vlastnej reštrukturalizácie. Skutočnosť, že výrobová reštrukturalizácia ešte nie je ukončená, nepôsobí stabilizujúco na rozvoj podnikov. Aj časť produkčných kapacít v súčasnosti je u prvovýrobcov neefektívne využívaná, nepôsobí stabilizujúce na rozvoj podnikov. Aj časť produkčných kapacít v súčasnosti je u prvovýrobcov neefektívne využívaná, čo sa prejavuje v poklese ich výrobných aktivít, keď napr. v komparácii s rokom 1989 podniky vyprodukovali len 72 % obilnín, 56,7 jatočnej hydiny, 69 % jatočných zvierat a pod.

Nepriaznivá situácia je aj v reprodukcii výrobných faktorov, keď i napriek vysokej opotrebovanosti zaznamenávame pokles aktív, ktorý je najvýraznejší v hodnote finančného majetku a hmotného investičného majetku. Naďalej klesá aj likvidita podnikov.

Budúcnosť poľnohospodárstva, ale najmä ekonomické predpoklady prosperity podnikov poľnohospodárskej prvovýroby môžeme charakterizovať z dvoch hľadísk :

- a/ vnútorných podmienok ekonomickej prosperity podnikov, ktoré spočívajú v efektívnom a hospodárnom využívaní existujúceho technologického a strojového potenciálu podniku, poľnohospodárskej pôdy a ľudských zdrojov,
- b/ stabilizácie nástrojov hospodárskej politiky v agropotravinárskom komplexe, ako predpokladu pre perspektívnu poľnohospodársku výrobu a úspešný priebeh reštrukturalizácie pri realizácii spoločensky významných funkcií poľnohospodárstva.

Výnosy, náklady a predovšetkým hospodársky výsledok patria k najdôležitejším charakteristikám hospodárenia každého podniku.

Tržby sú hlavnou súčasťou výnosov a ako rozhodujúci finančný zdroj podniku slúžia:

- k úhrade nákladov a zaisteniu reprodukcie výrobných faktorov,
- k úhrade daní a iných potrieb podniku.

Poľnohospodársky podnik ziskava tržby v podmienkach dokonalej konkurencie. To mu umožňuje, aby reguloval svoje správanie v závislosti od trhovej ceny, množstva predaných výrobkov a vývoja marginálnych tržieb.

Efektívnosť podniku je okrem úrovne cien, stupňa využitia majetku a optimálnej zadržiavanosti, ovplyvnená predovšetkým nákladmi, vynaloženými na určitú výrobnú činnosť. V podnikovej ekonomike má efektívne vynakladanie nákladov mimoriadny význam, pretože takmer každé manažérske rozhodnutie vychádza z porovnania nákladov s výnosmi. Na efektívnosť vynakladania nákladov má rozhodujúci vplyv sledovanie optimálneho vzťahu medzi variabilnými nákladmi, fixnými nákladmi a objemom produkcie. Znalosť tohto pomeru má veľký význam pre podnik pri rozhodovaní o rozsahu vyrobenej produkcie. Ak fixné náklady dosahujú vysoký podiel z celkových nákladov, tak zmena objemu produkcie neprináša veľkú zmenu v celkových nákladoch, ale pri nezmenených cenách výrobkov môže priniesť podniku väčší nárast zisku. Mieru premenlivosti a závislosti nákladov odvodzujeme z marginálnych nákladov, ktorými máme uhradiť minimálne variabilné náklady zvyšujúce výrobu o jednu jednotku produkcie. Znižovanie nákladov na produkciu je jednou z ciest zvyšovania zisku. Druhá cesta rastu zisku je možná prostredníctvom rastu výnosov. Obidve veličiny rovnako ako zisk sú vysoko komplexné veličiny a sú ovplyvňované ďalšími činiteľmi, ako hospodárnosť, efektívnosť a produktivita. Pri rozhodovaní podniku maximalizujúceho zisk o optimálnom rozsahu vyrobenej produkcie majú rozhodujúci význam hodnoty marginálnych tržieb a marginálnych nákladov. Ide predovšetkým o stanovenie ich vzájomného vzťahu, ktorý ak spĺňa podmienku, že:

$$\text{marginálne tržby} = \text{marginálnym nákladom}$$

dochádza k naplneniu požiadavky rovnováhy a prosperity podniku, pri ktorej zisk dosahuje maximálnu hodnotu.

b/ Jednou zo základných úloh existencie agropotravinárskeho trhu bude oživenie finančných tokov s využitím špecifických finančných inštitútov predovšetkým Štátneho fondu trhovej regulácie a Štátneho podporného fondu. jedným zo základných východísk riešenia finančnej situácie poľnohospodárskych podnikov je komplexné riešenie dôchodkovosti cestou cenovej úhrady. K tomu sa vytvára inštitút pevných cien u mlieka minimálnych cien na nákup jatočného dobytku a ošípaných, potravinárskej pšenice, sladovníckeho jačmeňa, resp. ďalších komodít. Nevyhnutnú reštrukturalizáciu poľnohospodárstva a rast konkurencieschopnosti domácich výrobcov by mala podporovať koncepcia dotačnej politiky, ktorá bude zameraná predovšetkým na:

- podporu stabilizácie hospodárenia v horších prírodných podmienkach,
- úhradu časti úroku,
- podporu intenzifikácie výroby,
- podporu genofondu, šľachtenia a plemenitby,
- podporu proexportných aktivít,
- rovnomerný regionálnych rozvoj a pod.

Aktívna úloha štátu sa bude prejavovať aj v oblasti aktívnej regulácie a ochrane domáceho trhu prostredníctvom:

- colnej /tarifnej/ ochrany,
- vyrovnávacích dávok pri dovoze vybraných produktov,
- licenčného systému pri dovoze, resp. exporte vybraných komodít.

Literatúra:

Agricultural Situation and perspects in the Slovak Republic. European Commission. Working dokument, 1995.

Bielik, P. : Ekonomické predpoklady prosperity podniku. In. : Legislatívne predpoklady podnikateľskej činnosti poľnohospodárstva, Nitra VŠP 1995, s. 102-105.

Kuzma, F. : Možnosti udržania poľnohospodárstva v nekonkurenčných výrobných podmienkach. In: Agrárna politika v období prechodu na trhovú ekonomiku. Vydavateľstvo RÉKA, Bratislava 1993.

Podolák, A. : Tendencie vývoja agrárnych politík a potravinová bezpečnosť. In: Zborník referátov, FAO, Modra 1995.

Správa o stave poľnohospodárstva, MP SR, 1995

Štatistická ročenka 1991, SŠÚ Bratislava 1991.